

Науковий керівник: к.ф.н., доц. Мусурівська О.В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

Анотація. *Пріоритетним завданням реформування національної системи освіти, що нині відбувається в Україні – виховати особистість здатну ефективно взаємодіяти в сучасному мультинаціональному просторі. З метою підготовки учня середньої школи до здійснення міжкультурної комунікації на належному рівні необхідно провести психологічний аналіз його особистісних та академічних якостей. Мета дослідження полягає в аналізі психологічних особливостей учнів середньої школи. Нами було використано такі методи дослідження, як теоретичний аналіз та узагальнення літературних джерел з метою визначення теоретичних основ означеної проблеми дослідження. Окреслено загальні методичні рекомендації щодо створення навчальної атмосфери, сприятливої для формування англомовної комунікативної компетентності цільової групи.*

Ключові слова: *покоління «альфа», середня школа, іноземна мова, іншомовна комунікативна компетентність.*

Summary. *The main purpose of the educational reforms in modern Ukraine is to educate a person who will be able to interact with others and communicate using foreign language orally, in writing, and online. Thus, teachers need to select effective teaching methods. To do this, educators also need to take the psychological characteristics of the target group into account. The purpose of the article is to reveal the psychological features (personal and academic) of modern secondary school students. The research is based on the methods of theoretical analysis and generalization of scientific data to identify the theoretical foundations of the problem. Methodological recommendations that promote a positive learning atmosphere necessary for the English communicative competency development of the target group are outlined.*

Key words: generation “alpha”, secondary school, foreign language, foreign language communicative competence.

Актуальність дослідження. В умовах формування нової освітньої парадигми — особистісно орієнтованого навчання, головна мета якого полягає у розвитку в учнів здатності до міжкультурного спілкування, формуванні комунікативної компетентності, розвитку інноваційного потенціалу всіх учасників освітнього процесу, постає необхідність вибору ефективних підходів і методів навчання іноземної мови в середній школі.

Однією з важливих передумов формування іншомовної комунікативної компетентності є аналіз психологічних особливостей суб'єктів навчання. Врахування вікових і психологічних особливостей дітей сучасних школярів, індивідуальних характеристик кожного, вивчення їх академічних можливостей, прогнозування особистісних та навчальних потреб дозволить обрати ефективний підхід та створити максимально позитивне і сприятливе навчальне середовище на уроках іноземної мови в середній школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зараз середню школу відвідують діти народжені 2009р. і пізніше, тобто представники так званого покоління «альфа».

Сучасне покоління є об'єктом педагогічних і психологічних наукових досліджень ХХІ століття, коли з'явилися праці присвячені теорії поколінь, аналізу вікових особливостей і процесів розвитку людини, в тому числі спілкування. Теорії інформаційного суспільства описували Н. Вінер, Д. Белл, Р. Лассвел, К. Шеннон, Р. Якобсон. Особливості роботи в гетерогенних групах та з поколінням «альфа» зокрема висвітлили У. Ті (розглядає проєктне навчання як засіб формування життєвих навичок сучасних підлітків), В. Терк (висвітлює психологічні особливості покоління альфа, їх сильні та слабкі сторони, інтереси та мотиваційні чинники); Е. Вільямс (окреслив специфіку роботи з сучасним поколінням). Психологічні особливості навчання і виховання дітей альфа досліджували такі вітчизняні вчені: В. Битько, В. Колісник, Є. Руденко, А. Поліщук, Н. Шиліна, Т. Чикалова тощо.

Аналіз навчально-методичної літератури свідчить, що зазначені дослідження не висвітлюють проблему достатньою мірою. Зокрема,

особливої уваги заслуговує питання забезпечення позитивного, сприятливого навчального середовища для ефективного формування іншомовної комунікативної компетентності в учнів середньої школи.

Мета статті — охарактеризувати психологічні особливості сучасних учнів середньої школи як ключовий чинник формування іншомовної комунікативної компетентності.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**: проаналізувати психологічні особливості учнів покоління «альфа», схарактеризувати основні аспекти діяльнісного підходу та окреслити загальні методичні рекомендації щодо створення навчальної атмосфери, сприятливої для формування англомовної комунікативної компетентності цільової групи.

Методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення літературних джерел із метою визначення теоретичних основ окресленої проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою підвищення ефективності педагогічного впливу для підготовки сучасного учня середньої школи до здійснення міжкультурної комунікації на належному рівні необхідно провести психологічний аналіз особистісних та академічних якостей, особливостей розвитку потенціалу зазначеної категорії школярів.

Термін «покоління альфа» ввів австралійський науковець М. МакКріндл. На думку вченого діти «Покоління Альфа» – наразі найосвіченіші і найтехнологічніші. Вони починають використовувати інтерактивні персоналізовані програми та методи навчання набагато раніше, ніж їх попередники, крім того, враховуючи політичні, суспільні, економічні зміни в світі та Україні, вони звикли навчатися онлайн, гнучкі в використанні інформаційних технологій, що дозволяє їм швидко та ефективно досягати поставленої мети [9, с. 37].

Згідно досліджень Університету Айови, 90% підлітків володіють планшетом. В основному гаджети використовуються для відеоігор, перегляду мультфільмів і смішних відеороликів на YouTube, Tik Tok тощо. За даними McCrindle Research, діти 12 років щодня проводять перед екраном 4 години й 44 хвилини задля розваги [8, с. 658].

Учням середньої школи притаманні гіперактивність, мережеве спілкування, партнерські стосунки з дорослими, кліпове мислення

(схильність опрацьовувати інформаційні повідомлення малими порціями), мультизадачність, прагнення до винагороди та похвали, розуміння інформаційного простору на інтуїтивному рівні, схильність до аутизації, споживчий стиль життя, інфантилізація, «інформаційна засміченість» мислення.

Проаналізуємо психологічні особливості сучасного учня середньої школи.

Синдром дефіциту уваги і гіперактивності. Цим дітям важко тривалий час залишатися зосередженими на чомусь одному, вони дуже непосидючі й тому гіперактивні. У них виникають проблеми з академічною успішністю через непосидючість і нетерплячість. [6, с. 142.]

Адже діти можуть зосередитися лише на 1-3 секунди! Для порівняння середня тривалість концентрації уваги школяра «покоління зет» складала 12–8 секунд!

Зниження концентрації уваги розвиває багатозадачність. Кількість одночасно відкритих вкладок на гаджеті у дитини досить значна, з яких вона переключається, щоб грати, читати, виконувати домашнє завдання, спілкуватися в чаті, ставити лайки у соцмережах [8, с. 658].

Аутизація — спосіб взаємодії зі світом людей, з дитинства занурених у себе і нездатних спілкуватися з оточуючими, виступає як захист від проблем сучасного життя, відгородження від світу, десоціалізація [6, с. 142–143].

До 92% вільного часу школярі проводять з гаджетом, і лише 8% часу у них залишається на спілкування. Внаслідок цього спостерігається низький рівень розвитку умінь здійснювати комунікацію [8, с. 659].

Для дітей Альфа характерна емоційна бідність у зв'язку зі зменшенням кількості реальних контактів з оточуючим світом, однолітками, та збільшенням витраченого часу на віртуальне спілкування. Їм притаманні бідний спектр емоцій та нездатність описати свій емоційний стан, зрозуміти настрій чи наміри іншої людини, тому трапляються випадки непорозуміння з батьками, вчителями. Адже емодзі та смайлики у гаджеті не передають реального виразу обличчя під час живого спілкування, віртуальний світ навчає спостерігати за чужими переживаннями, а не демонструвати власні. Як наслідок демонструють менш виражені невербальні засоби комунікації (міміка та жести).

Щодо соціальних мереж, де діти можуть спілкуватися, ділитись фотографіями, музикою чи відео, читати різноманітні контенти, то

сама їх структура формує калейдоскопічне, покадрове сприйняття інформації: за одну хвилину діапазон і обсяг інформації змінюються декілька разів – від веселих картинок до серйозних новин, світових подій і знов до жартівливості. Користувачі емоційно не встигають адекватно обробити й відреагувати на кожний блок інформації, тому їх ставлення до подій також змінюється, віртуалізується, а увага постійно розсіюється, очікуючи на зміну картинок та емоцій [9, с. 37–38].

Споживацький стиль життя передбачає пріоритетність споживання інформаційних відомостей, товарів, послуг, розваг, що призводить до інфантилізації. Так, підлітки легковажно ставляться до роботи, не хочуть дорослішати і обтяжуватись обов'язками і відповідальністю [6, с. 142–143].

Девальвації інтелектуальних, культурних, гуманістичних цінностей. Як зазначає М. Сандомирський частина підлітків зацікавлені у знаннях, інтенсивно навчаються, знання для них – висока цінність. Для інших – культура, освіта, знання девальвуються, втрачають цінність. Вони вважають, що життєвий успіх не залежить від спеціально набутих знань [7].

Крім того, для школярів покоління Альфа характерна поверхневість в усіх сферах життєдіяльності, низький рівень сформованості життєвої компетентності особистості. Саме тому, учням середньої школи важко застосовувати набуті знання, уміння й навички на практиці, діяти адекватно, конструктивно, продуктивно в різних умовах життя, свідомо та відповідально ставитися до виконання до своїх обов'язків [8, с. 659].

Кліпове мислення – це процес відображення безлічі різноманітних властивостей об'єктів без урахування зв'язків між ними, що характеризується фрагментованістю інформаційного потоку, алогічністю, високою швидкістю переключення між частинами, фрагментами інформаційних даних, відсутністю цілісної картини сприйняття навколишнього світу [7; 4; 5].

Діти часто не дивляться до кінця те, що їм цікаво, читають уривками, не зосереджуються на ідеях, а лише на яскравих образах. Відповідно такі розумові операції, як синтез, аналіз, узагальнення, класифікація даються їм важко [4].

Мислення учнів орієнтоване на те, щоб переробляти повідомлення короткими порціями, у них домінує візуальний канал сприймання. Отримуючи інформацію, вони віддають перевагу

перегляду цікавого відеоконтенту. Однак, як стверджував відомий дослідник системи зору Р. Грегорі, близько 90% інформації, що сприймається зором, не доходить до мозку. Візуальне сприйняття є не що інше, як використання мозком попереднього досвіду, знань і конструюванням на цій основі реальності [5, с. 152].

Позитивні сторони «кліпового мислення»: здібності учнів до багатозадачності; велика швидкість обробки інформаційних потоків. Негативні сторони «кліпового мислення»:

- поверхневий підхід до аналізу інформаційних повідомлень і до прийняття рішень;
- нездатність до сприйняття тривалої лінійної послідовності, однорідних інформаційних відомостей, оперування тільки смислами фіксованої довжини;
- нездатність працювати із семіотичними структурами довільної складності,
- нездатність тривалий час зосереджуватися на певних інформаційних відомостях;
- зниження здатності до аналізу;
- негативний вплив на академічну успішність, зниження коефіцієнта засвоєння знань;
- зниження рівня співпереживання, відповідальності [7; 4; 5; 6].

У сучасних дітей спостерігається низький рівень розвитку уяви, але водночас їм притаманне збільшення здатності міксувати, поєднувати в одне ціле абсолютно різні формати, сюжети, персонажів [3, с. 11].

Узагальнюючи наукові доробки, можемо стверджувати, що покоління «альфа» грається, взаємодіє та навчається різними способами. Це означає, що вчителі іноземної мови працюють з гетерогенними групами, учасники яких надають великого значення власному вибору і очікують, що їхні індивідуальні потреби будуть враховуватися в навчальному процесі. Крім того, важливо інтегрувати цифрові пристрої у навчальне середовище.

Недавні дослідження також показали, що в учнів покоління «альфа» добре розвинені візуальні та когнітивні навички. Для кращого засвоєння знань вони мають брати активну участь у навчальному процесі, тому вчителям доцільно проводити експерименти, спільне навчання, вирішення навчальних проблем або драматизацію на своїх уроках [3, с. 11].

Екстраполоючи дослідження західних науковців, можемо виділити основні академічні характеристики сучасних підлітків:

- охоче задають запитання в класі, екстраверти і вимогливі учні;
- логічно мислять у процесі навчання;
- добре підбивають підсумки, використовують дедуктивне мислення;
- мислять стратегічно, що дозволяє приймати ефективні рішення;
- добре планують свої дії, виконують їх поступово і самостійно контролюють власний процес навчання (завдяки навичкам, здобутим під час віртуальних ігор);
- креативні, демонструють оригінальність і новизну, продукуючи ідеї;
- технічно підковані - вони ростуть з Siri, Google Assistant і Alexa, у порівнянні з іграшками чи домашніми тваринами, гаджети для них набагато важливіші [3, с. 11; 1].

Отже, сучасні учні середньої школи це активні, гнучкі діти, які чітко й структуровано мислять і не можуть уявити своє життя без цифрових технологій.

Беручи до уваги вищезазначені психологічні особливості цільової групи вважаємо за доцільне застосування діяльнісного підходу для формування комунікативної компетентності на уроках англійської мови. Адже, велика кількість завдань, що дозволяють постійно змінювати вид навчальної діяльності та мотивувати до комунікації, дозволить втримувати увагу учнів на довше, зацікавити до предмета, розвивати критичне, креативне мислення й соціальні навички й широко використовувати інформаційні технології в навчальному середовищі. Все це є необхідною складовою виховання і розвитку успішної особистості XXI століття.

Так, діяльнісний підхід передбачає активне використання учнями іноземної мови для досягнення певної комунікативної мети під час виконання спеціально дібраних/розроблених навчальних завдань. Завдання — ключовий компонент діяльнісного підходу. Вони покликані відтворювати реальні ситуації спілкування, заохочувати учнів обмінюватися поглядами та думками, уможливлувати імпліцитне вивчення сталих фраз та ідіом, удосконалювати рівень іноземної мови, мотивувати учнів висловлюватися з опорою на попередній досвід та раніше вивчений матеріал.

За діяльнісного підходу школярі мають певний рівень свободи і відповідальності за виконання завдання, що також критично важливо в процесі виховання покоління «альфа» [2, с. 255].

Виконання навчального завдання відбувається в три етапи:

- *ввідний* (учні ознайомлюються з темою та завданням, ключовими лексичними одиницями та граматичними структурами, які повинні бути використані);
- *виконання* (передбачає планування виконання — учні розподіляють між собою ролі, готуються до презентації в парах або групах, та, демонстрації кінцевого продукту — усного або письмового висловлювання щодо поданої на ввідному етапі теми/проблеми/ситуації);
- *завершальний* (на цьому етапі відбувається рефлексія — школярі оцінюють себе і своїх однокласників, обговорюють коректність вживання ключових лексичних одиниць і граматичних структур під час презентації (що сприяє швидшому запам'ятовуванню і правильності використання), ставлять одне одному уточнюючі запитання) [2, с. 256].

Враховуючи те, що за сучасними вимогами освіти знання та вміння, повинні бути взаємопов'язаними з ціннісними орієнтирами учня, формувати його життєві компетентності, потрібні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці, необхідно добирати завдання покликані розвивати в сучасних учнів середньої школи навички критичного та креативного мислення, ведення комунікації та співпраці.

Критичне мислення, визначають як когнітивні та інтелектуальні навички та вміння, необхідні для виявлення, аналізу та оцінки аргументів, що дозволяють віднаходити та побороти особисті упередження, доводити власну точку зору, приймати розумні й раціональні рішення. Учень, який може ефективно використовувати навички критичного мислення в процесі навчання, коректно сприймає, розуміє та інтерпретує позицію та переконання співрозмовників; відстоює власні переконання та розвиває свою думку [3, с. 13].

Використання діяльнісного підходу на уроках іноземної мови в середній школі сприяє розвитку критичного мислення. Втім, при відборі та побудові навчальних завдань слід враховувати, що учні повинні мати достатньо часу для вдумливого розгляду певної

проблеми перед початком роботи з однолітками; глибоко обміркувати доцільність своїх рішень за допомогою просвітницьких запитань; використовувати різні точки зору для підходу до проблеми, а саме завдання повинно мотивувати учнів висувати нові ідеї, приймати рішення та довіряти власним судженням.

Спілкування — важливий інструмент обміну інформацією, опису почуттів, досягнення взаєморозуміння. Учні з добре розвиненими комунікативними навичками можуть чітко, вміло, доречно висловлювати свої думки та ідеї, використовуючи навички усного, письмового та/або невербального спілкування, і, як наслідок, мають значну перевагу перед своїми однолітками [1]. Адже ключ до успішних стосунків та і успіху зокрема лежить у якісному спілкуванні в усіх аспектах життя.

Ефективними для формування комунікативних навичок будуть завдання на детальне аудіювання, що передбачають усну або письмову інтерпретацію змісту почутого; спрямовані на використання вербальних засобів задля досягнення конкретної комунікативної мети; усну взаємодію, що відтворює стереотипні ситуації реального життя та мотивують учнів інформувати, переконувати, навчати, зацікавлювати своїх співрозмовників.

Співпраця передбачає парну або групову роботу учнів для виконання певного завдання або досягнення навчальної мети. У сучасному глобалізованому світі, де кордони втратили своє значення і люди можуть легко підключатися один до одного через цифрові платформи, велика увага приділяється співпраці. Тому важливо розвивати навички та вміння, які сприяють командній роботі [1].

Тож, завдання на уроках іноземної мови повинні заохочувати співпрацю. Парні та групові види роботи дозволяють сформувати в учнів навички й уміння ефективно та якісно працювати в різних командах, йти на необхідні компроміси для досягнення спільної мети, проявляти достатній рівень гнучкості і готовності до змін, розділяти відповідальність і цінувати внесок кожного члена команди.

Креативність — процес продукування нових ідей, що мають певну цінність. Урок іноземної мови в XXI столітті повинні заохочувати унікальність і творче вираження ідей [3, с. 11].

Щоб стимулювати креативність на уроках іноземної мови, рекомендуємо використовувати завдання, які сприяють творчому

пошуку, глибокому аналізу проблеми, обґрунтуванню своїх думок та ідей. Учням буде цікаво проводити паралелі, порівнювати і знаходити позитивні та негативні аспекти різних реальних та віртуальних явищ, і на основі цього пропонувати якісно новий продукт, який може бути використаний в реальному житті.

Найдієвішими для формування комунікативної компетентності вважаються дискусії та рольові ігри.

Дискусії (або дебати) можна використовувати в кінці виучуваної теми для підбиття підсумків. Учні беруть на себе всі необхідні ролі (модератора, доповідача, учасника тощо), учитель — спостерігач, який при необхідності спрямовує обговорення в необхідне русло. Доповідач усно презентує підготовлений матеріал протягом 1 хв, після чого слухачі можуть ставити уточнюючі питання. В кінці учитель аналізує та оцінює доповіді кожного учня.

Рольові ігри дозволяють відтворити стереотипні комунікативні ситуації. Учні працюють в групах (3-5 учасників), самі обирають свої ролі. Для того щоб ускладнити завдання й зробити його цікавішим, учитель може запропонувати учням витягнути картки із умовами, які обов'язково мають бути враховані в презентації, як-от: музика (додати музичний супровід або ж заспівати), малюнок, пантоміма, тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, сучасні вчителі середньої школи навчають представників покоління альфа. Ці учні відрізняються від попередніх короткостроковою концентрацією уваги, обмеженою кількістю соціальних контактів, бідною емоційною сферою. Водночас, це технічно підковані, гнучкі та мобільні діти, які здатні самостійно шукати інформацію, вирішувати складні навчальні проблеми. Саме тому використання нових методик і підходів, серед яких чільне місце посідає діяльнісний підхід, є ключовими для створення успішного навчального середовища та задоволення особистісних й академічних потреб учнів. Ефективними для формування іншомовної комунікативної компетентності, на нашу думку, стануть завдання спрямовані на розвиток критичного і креативного мислення, навичок комунікації та роботи в команді.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні та експериментальній перевірці методики формування англomовної

комунікативної компетентності в учнів середньої школи за допомогою діяльнісного підходу.

Література:

1. Delcampo R. G., Haggerty L. A., Haney M. J., Knippel L. A. Managing the multi-generational workforce: From the GI generation to the millennials. England: Gower Publishing Limited, 2011.
2. Pererva K. M. Using the Task-Based Approach in the Study of a Foreign Language // Лінгвістика. Лінгвокультурологія : зб. наук. пр. / Дніпров. нац. ун-т ім. О. Гончара. Дніпро, 2019. № 13. С. 250–260.
3. Yurtseven N., Karadeniz S. An Overview of Generation Alpha. The teacher of generation alpha. 2020. P. 11–33.
4. Бойд Д. Все сложно. Жизнь подростков в социальных сетях / пер. с англ. Ю.Каптуревского; под науч. ред. А. Рябова; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2020. 352 с.
5. Грегори Р.Л. Глаз и мозг: Психология зрительного восприятия. Москва: Книга по Требованию, 2013. 282 с.
6. Мукий Т. В. Застосування сучасних ІКТ з метою формування індивідуальної навчальної рефлексивно-гуманістичної траєкторії розвитку учня середньої школи. *Інформаційні технології в освіті*. 2015. С. 141-157.
7. Сандомирский М. Поколение «Z»: те, кто будет после. Executive.ru, 2011 URL : www.e-executive.ru/career/hr-management/1450249-pokolenie-z-te-kto-budet-posle
8. Чикалова Т. Гра як засіб всебічного розвитку дітей покоління альфа. *Перспективи та інновації науки*. 2021. С. 656–665.
9. Шиліна Н. Є. Покоління «зет» та «альфа»: психологічні особливості навчання і виховання. *Medical sciences*. 2020. С. 36–39.